

ΓΙΑ ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ κ. Γ. Ν. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ. (*)

Χιλιάδες χρόνια περνῶνται μηδοστά μας. Ξαναζωντανεύει ή είζοντα ένώς περασμένου πολιτισμού. Βλέπομε πώς ξεχωρίζεται από τή μεγάλη ίνδογερμανική ένότητα τό ιδίωμα μιᾶς διμάδας, πώς πέρνει τούτο σιγά σιγά μιὰ δική του άτομικότητα, και όπερα σὲ μιὰ έποκη—δργανο πνευματικὸ πιά ἔθνους ίδιανικότεταν—πώς άγκαλιάζεται μὲ ίδεες αἰώνιες γιὰ νὰ ξῆ μαζὶ μὲ αὐτές—σὲ μιὰ διπλὴ μοναξιά—μιὰ μοναδικὴ θεῖκη άθανασία.

Βλέπουμε τη συνθετική γλώσσα πως μεταμορφώνεται κατά τους φυσικούς και γενικούς της κάθε γλώσσας νόμους—και δχι χάρι την σκλαβιά—και γίνεται ή σημερινή διποδήποτε άναυτική γλώσσα, πῶς άλλαζει δηλαδή ή γλώσσα της άρμονίας του Σοφοκλῆ στη φλογερή γλώσσα του κλέφτη.³ Εξετάζει τὸ βιβλίο τὶς διμοιότητές της μὲ τὶς συγγενεῖς γλώσσες, τὴ γεωγραφικὴ της ἔκταση, τὸ ἀλφάριθμο, τὰ ἔνεα στοιχεῖα, τοὺς χαρακτῆρες της. Μιλάει γιὰ τὰ ίδιώματά της, πῶς τὰ καλλιέργησαν, πῶς καταρτίστηκε κατόπι αὐτὸῦ τὰ πολλὰ ίδιώματα μιὰ κοινὴ γλώσσα. Χαρακτηρίζει τὴν κοινή, τὸν ἀττικισμό. Βρίσκεται τὴν εὐκαιρίαν νὰ μᾶς δείχνη λιγάκι και αὐτὸῦ τὰ μυστηρια τῶν παρασκήνιων τῆς ἐπιστήμης και μᾶς γράφει δώδεκα σελίδες γιὰ τὶς πηγὲς τῆς ἴστορίας τῆς γλώσσας αὐτὸῦ τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἀττικισμοῦ και κατόπι. 'Ακολουθεῖ ἔνα δραπετεύοντα κεφάλαιο γιὰ τὴ σημερινὴ ζωντανὴ γλώσσα και ἀμέσως ἔπειτα ἔνα ἄλλο γιὰ τὰ ίδιώματά της και τελειώνει τὸ βιβλίο μὲ μιὰ ἀπολογία τῆς καθαρεύοντας. "Εχει ἀκόμια μιὰ Εἰσαγωγὴ και ἔνα ἐπίμετρο μὲ ίδιωματικὰ δείγματα.

”Οποιος διαβάζει αὐτὸ τὸ βιβλιαράκι, ἡ πρώτη του ἐντύπωση θὰ είναι πώς ἔδω πρόκειται γιὰ ἓνα λαδ μὲ δύναμι καὶ ζωτικότητα μοναδικὴ στὸν κόσμο. Σᾶ βλέπει κανεὶς πώς ἡ γλῶσσα του ἀπὸ τὰ σπάργανά της είναι συντηρητική, εὔκολα ἔξηγει καὶ τὸ παραξένο φαινόμενο πώς ἡ σημειωνὴ Ἑλληνικὴ γλῶσσα μοιάζει περισσότερο μὲ τὰ ἀρχαῖα παρὰ ἡ Ἱταλικὴ κτλ. μὲ τὰ λατινικά. Σὺν τὰ δίφορα δέντρα τῆς μητρικῆς γῆς γέρνει τὸ κεφάλι μπροστὰ στὸ φυσικὸ νόμο—δυὸ φορές καρποφορεῖ καὶ κείνη. Τὰ ἀρχαῖα Ἰδιώματα, οἱ πρῶτοι καρποί, μαραίνονται καὶ θάβονται μέσα στὴν Κουνὴ ποὺ ἄλλα νέα Ἰδιώματα γεννᾶ γιὰ νὰ δημιουργηθῇ ἕστερα ἀπ’ αὐτὰ ἡ σημειωνὴ κοινή.

Θὰ ωρτήσει δ ἀναγνώστης πῶς μπορεῖ νὰ μπῇ σὲ 132 σελίδες ή ἵστορία τόσων χιλιάδων χρόνων. Καὶ ἵσως μὲ τὸ δίκαιο του τὸ ωρτάει. Τὸ βιβλίο ὅμως δὲ θέλει νὰ μᾶς πῆ δηλα τὰ σχετικά. Μιὰ γενικὴ κάτιοψη ἡ καλήτερα τὴν οὐσία θέλει νὰ μᾶς δώσῃ καὶ τὸ σκοπό του θὰ τὸν πετύχαινε ὥραια ἀν καμιαὶ φορὰ δὲν ἔβγαινε ἔξω ἀπὸ τὰ δρια τῆς ἐπιστήμης. Καὶ ἵσα ἵσα γιατὶ τὸ λάθος, διαβάζοντας τὸ βιβλίο ἔκεινο πολλὲς φορὲς κοντένομε νὰ χάνωμε τὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ χρωστᾶμε τοῦ ἔκανοντου καθηγητὴ γιὰ πολλὰ ἄλλα του ἔργα. Δὲν υπάρχει δηλαδὴ ἀμφιβολία πῶς ἡ νέα γραφομένη γλῶσσα δὲν εἶναι γινομένη ἀκόμα γιὰ τὴν ἵστορία καὶ μάλιστα γιὰ μιὰ «σύντομον ἵστοριαν» σὰν τοῦ κ. Χατζηδάκη· ἀν μολαταῦτα καταπιάνεται κάποιος σ' αὐτὴ τὴ δουλειὰ ἡ ἔργασία του ἔκτὸς ἀν δὲν ἔτυχε νὰ εἶναι ἄλλος Θουκυδίδης κιντυνεύει νὰ μὴν ἔχῃ περισσότερη ἐπιστημονικὴ ἀξία παρὰ ἔκεινα τὰ βιβλία ποὺ σήμερα κάθε μέρα βγαίνουνε καὶ δυνομάζονται «ἱστορία τοῦ πόλεμου» κλπ. πόλεμου δηλαδὴ ποὺ δὲν ἔτελείσθε ἀκόμια. Αὐτὸ δὲ παθε καὶ δ. κ. Χατζηδάκης μέσα σ' ἔνα βιβλίο—ποὺ μὲ τὴν ἔξαιρεση τῶν παρακάτου σημειωμένων μερῶν—ἔχει μεγάλη ἐπιστημονικὴ ἀξία. Γιὰ νὰ βοηθήσω τὸν ἀναγνώστη νὰ διαχρίνῃ τὰ ἔτερογενῆ, μόνον μὲ βία συνεδεμένα στοιχεῖα, τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν πρόληψη θέλουμε νὰ ποῦμε, στὸ βιβλίο πρέπει νὰ κάνω τις ἀκόλουθες παρατηρήσεις.

(*) Γεωργίου Ν. Χατζιδάκη: Σύντομος ιστορία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης μεθ' ένος γεωγραφικοῦ κάρτος. Αθήνα 1915. Λεπτὰ 90. 143 σελ. 8^η μισρό.

Μ' ὅλα τὰ μέσα προσπαθεῖ νὰ μᾶς ἀποδεῖξῃ ὁ συγγραφέας πὼς ἡ λόγια γλῶσσα ἔχει δικαίωμα στὴ ζωή.

1) Μὲ αὐτὸ τὸ σκοπὸ τονίζει τρεῖς φορὲς (σελ. 8, 39, 52) πὼς ἀνάμεσα στὴ γλῶσσα ποὺ μιλοῦν καὶ γράφουν παντοῦ ὑπάρχει διαφορά: «ἀπομάκρυνσις τοῦ γραπτοῦ τούτου λόγου ἀπὸ τοῦ καθ' ἡμέραν προφορικοῦ, τοῦ τῆς ἀφελοῦς συνηθείας». Τόχομε καὶ μεῖς αὐτὸ θὰ λέει ὁ ἀναγνώστης μὲ μεγάλη εὐχαρίστηση, ἀφοῦ αὐτὸ δὲ σημειώνει τίποτε περισσότερο τίποτε λιγότερο παρά, καθὼς τὸ λέει καὶ ὁ συγγραφέας τοῦτο: «ὅ πνευματικὸς καὶ κοινωνικὸς βίος ἀνῆλθεν ἐκ τῆς στοιχειώδους, τῆς φυσικῆς ὡς εἰπεῖν καταστάσεως εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον». Τὸν γελάει τὸν ἀναγνώστη ἡ ἔκφραση: «ἀπομάκρυνσις κτλ.». Γιατὶ ἄλλη σημασία ἔχει αὐτὸ γιὰ τοὺς ἀρχαίους "Ἐλληνες τῆς κλασικῆς ἐποχῆς καὶ τοὺς τωρινοὺς Εὑρωπαίους καὶ ἄλλο γιὰ τοὺς σημερινοὺς "Ἐλληνες, Τούρκους κτλ. Γιὰ τούτους ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴ λέξη «διγλωσσία» καὶ ἔτσι τὸ συμπέρασμα «ὑψηλότερον ἐπίπεδον» κτλ. ποὺ ταιριάζει πολὺ μὲ τοὺς πρώτους, δὲν εἶναι καθόλου σωστὸ γιὰ τοὺς τελευταίους. Αὐτὸ συσταίνω πολὺ στὴν προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστη καὶ τὸ συμβούλευό νὰ γράψῃ σιδ ἀντίτυπό του τὴν ἀποσιωπημένην ἀλήθεια: «πουθενά στὸν κόσμο σὲ κανένα πολιτισμένο ἔθνος δὲν παρατηροῦμε τέτοια ἀπέραντη ἀνεξίσωτη διαφορὰ τῆς γραφούμένης μὲ τὴ λαλουμένη, καθὼς ἐδῶ στὴν Ἐλλάδα».

2) Κατὰ τὸ συγγραφέος ἡ διαφορὰ ἔκεινή δὲν ὑπάρχει. Τὰ δυὸ ἴδιώματα τὰ συνεδένει πρῶτα πρῶτα ἡ ἐκκλησία. Καὶ ἀναφέρει μερικὲς ἔκφρασεις (σελ. 117) ποὺ νὰ εἶναι ἀραιγε γνωστὲς στὸ λαό, νὰ «κατεκράτησαν» μάλιστα «ἐν αὐτῇ» (στὴ γλῶσσα τοῦ δηλαδή); «Διὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐσώζοντο διὰ πάντων τῶν αἰώνων μέχρι σήμερον καὶ ἐγινώσκοντο ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου λαοῦ καὶ οἱ ἀρχαιότεροι, οἱ ἀπαθεῖς τύποι, ὃν ἡ γνῶσις, ὡς εἰκός, μεγάλως ὑπεβοήθει τὴν ἐνότητα τῆς γλώσσης». Ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εἶναι, πώς «ὅ λαὸς παρέλαβεν ἀλήθως πλείστας λέξεις ἡ ἀλλὰ καὶ μόνον λέξεις, οὐχὶ τύπους καὶ συντάξεις, (¹) διότι» λέει πάλε ὁ ἴδιος «μεταξὺ τῆς εἰσαγωγῆς λέξεων καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τύπων ἔνων ἥ ἀρχαίων ὑπάρχει ὑπερβαλλόντως μεγάλη διαφορά». (² Εδῶ ἀναγνωρίζει καὶ αὐτὸ πὼς γιὰ τοὺς σημερινοὺς οἱ ἔνες λέξεις καὶ οἱ ἀρχαῖες τὸ ἴδιο σημαίνουνε).

Εἶναι περιττὸ νὰ ποῦμε πὼς οὕτε οἱ λέξεις ποὺ ἔκει ἀναφέρονται (σ. 117) δὲν εἶναι γνωστὲς στὸ λαό. Ἐνάμισυ χρόνο ἔκαμα στὴν Ἐλλάδα καὶ σ' αὐτὸ τὸ διάστημα γνωρίστηκα μὲ πολλοὺς ἀνθρώπους κάθε εἰδους, καὶ εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπιβεβαιωθῶ πρωσωπικῶς, πὼς τὴν καθημερινὴ προσευχὴ —horribile dictu— τὴν νοιώθουνε μόνο λίγοι, ποὺ τοὺς τὴν ἔμαθε δὲ δάσκαλος (καὶ εἶναι περίεργο πὼς ἐδῶ φαίνεται φυσικὸ σὲ δλοὺς πὼς ἡ καθημερινὴ προσευχὴ μαθαίνεται στὸ σκολειό). —Μιὰ ἀπὸ τὶς νοικοκυράδες μους κατέφερα νὰ μοῦ τὸ ὑπαγορέψῃ νὰ τὸ ἀναγράψω τὸ π α τ ε ρ μ ὁ μ ὁ της. «Ἡ γυναικαὶ—σημείωσέ το—διαβάζει ταχικὰ κάθε σαββάτο τὴ «Ζωή», τὸ θρησκευτικὸ περιοδικό. (Πόσο τὸ καταλαβαίνει, οὕτε ἡ ἴδια δὲ θὰ τὸ ἔρωη. ³ Ετσι φαντάζομαι 19 χιλιάδες ἀπὸ τοὺς 20 ποὺ τοὺς ἀναφέρει ὁ κ. Χατζηδάκης πὼς διαβάζουνε τὰ «Πάτραια»). ⁴ Ἡ γυναικα λοιπὸν μὲ δυσκολίες καὶ λάθη εἶπε πρῶτα τὸ «πάτερ ἡμῶν» καὶ ὑπερερα μοῦ τὸ ἔξηγήσε. Κατὰ τὴ γνώμη της «γεννηθήτω τὸ θελημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς» σημαίνει «νὰ γίνη τὸ θελημά σου ἀπὸ τὴ γῆ ὡς τὸν οὐρανό». Ωραία ἔξηγήση, μόνο λίγο κωμική. ⁵ Ετσι δὲν εἶναι; «Τὸν ἀρτὸν ἡμῶν...» κλπ. κάπως ἀνακατεύει μὲ τ' ἀκόλουθο καὶ τὸ δλο τὸ ἔχη; εἶτι εἶτι : «αὔριο πάλε, ἀφεσε, κι ἔχει ὁ Θεός». Τὸ τέλος τὸ ἔκανε θάλασσα. —«Ἄβ υπο δισε ουμερ». ⁶ Ὁ ἀναγνώστης ξέρει πολὺ καλὰ πὼς ὁ λαὸς τὸ «Πάτερ ἡμῶν» δὲν τὸ νοιώθει.

Κάποιος κ. Κούσουλας δ. φ. (²) λέει: «ὅ Θεὸς μοναδικὸν προνόμιον ἔδωρησε

(¹) Λέει ὁ ἴδιος στὴν «Ἐστία» 1888, σελ. 427 ἀκόμα μὲ η γραμμένος : Χατζηδάκης.

(²) Μελέτη περὶ τοῦ γλωτσικοῦ ζητήματος. Ἐν Αθήναις 1904.

εἰς μόνην τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν τὸ τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ κῦρος ἔχον ἐν τῷ Χριστιανισμῷ κείμενον τῆς Π. Διαθήκης (Ο') νὰ γραφῶσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν». Καὶ γιὰ εἰδωνεία, ἐνῷ ὅλοι οἱ ἄλλοι λαοὶ τοῦ κόσμου ποὺ δὲν τοὺς δόθηκε τὸ «προνόμιον» ἐκεῖνο, ἔχουν τὴν ἀδειὰ νὰ δοξολογοῦνε τὸ Θεὸς στὴ ζωντανή τους γλῶσσα μέσα ἀπὸ τὴν ψυχὴ τους καὶ καθὼς ταιριάζει στὸ λογικὸ ἀνθρωπο, δικαϊμένος δι Ρωμηός, ποὺ μόνος εἶχε τὴν τύχη ποὺ ἀναφέρει δικ. Κούσουλας, μόνος εἴναι στερούμενος ἀπὸ τὴν παρηγορία τῆς ἀληθινῆς προσευχῆς καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψῃ δὲν εἶναι καλήτερος ἀπὸ τὰ πετούμενα τοῦ οὐρανοῦ, γιατὶ δπως αὐτὰ ἔτσι καὶ ἐκεῖνος μόνον μὲ τὴ φωνή του δοξολογεῖ τὸν Πλάστη του—τὸ περισσότερο ποὺ κάνει εἶναι τὰ σταυροκοπήματα. Καὶ δῆλα τοῦτα εἶναι ἡ κατάρα τῆς ιστορίας. — Ἡ γλῶσσα τῆς ἑκκλησίας (¹) λοιπὸν καθόλου δὲν ἔνωνται τῇ ζωντανὴ γλῶσσα μὲ τὴ γραφομένη, μὰ ἀπ' ἄλλη ἀποψῃ κάνει μεγάλες πιευματικὲς ζημίες στὸν Ἑλληνισμό.

3) Πάρα κάτω διαβάζουμε σχετικὰ μὲ τὴ λόγια γλῶσσαν : «...γλῶσσαν ἦν ἐν ἐνὶ λόγῳ πάντοτε ἐγινώσκομεν, ἥθισθανόμεθα, ἥγαπᾶμεν...» Οἱ περισσότεροι δύμως δὲν τὴ γνωρίζουν τὴ γλῶσσαν ἐκείνη (τὸ ξέρει δικαϊμένη στὴν ζωντανή γλῶσσα). Πόσο ἀξίζει λοιπὸν ἡ ἀγάπη καὶ τὸ αἰσθήμα γιὰ ἀγνωστὸ πρᾶμα, μᾶς τὸ λέει τὸ «ignoti nulla cupido». Ἡ τουλάχιστο «falsa cupido», Ἐγὼ ὑστερού ἀπ' αὐτὰ ποὺ εἴδα στὴν Ἑλλάδα διστάζω νὰ πιστεύω πώς εἴναι τόσο γενικὸ ἐκεῖνο τὸ αἰσθήμα καθὼς ἀρέσει σὲ μερικοὺς νὰ τὸ παριστάνουνε.—Πέρσι ποὺ πῆγα στὴν Ἐπίδαυρο ἀπὸ τὸ Ἀνάπλι ὡς τὸ «Ιερὸν» ἐκάμαμε πέντε ὥρες μὲ τὴ σούστα — καὶ δὲ μοῦ φάγηκε τίποτε διδόμοις, τόσο πῆρε ἀπάνου του ὅλη τὴν προσοχή μου δικαϊμένης, δικὺ Λιάς Τουτούνης, δπως διδύμος μοὺ τόπε τὸ δύνομά του : νέος, πέρασε καὶ ἀπὸ τοὺς δυὸ πόλεμους, δραπετὸ ἀνάστημα, λεβέντης μὲ μιὰ λέξη. Καὶ ξέρει καὶ γράμματα. Ἀπὸ τὸ στόμα του ἔμαθα : Ἡ Τί ορθα, οἱ Μυκῆνες, στις Μυκῆνες, τὸ Ἄναπλι, τὸ Ἄργος, τὸ Τοιπολιτισά, Ἡ Ἐπίδαυρο, τὴς Ἐπίδαυρος, τὸ διδύμος μοὺ ἐκεῖνο τὸ αἰσθήμα τοῦ λαοῦ ποὺ τόσες φορές ἀναφέρουν στὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Ἐπρεπε νὰ ξέρανε πολλοὶ ἐκεῖ μαζὶ μου καὶ νὰ βλέπουν τὸ πρόσωπο ποὺ τοῦ ἀμαξᾶ μοὺ ἐκεῖ ποὺ πρόσφερε τὶς ζωντανές καὶ τὶς σχολαστικὲς λέξεις τὴ μιὰ κοντά στὴν ἄλλη. Ποτέ μου δὲ θὰ ληγμονήσω τὴν εἰρωνεία ποὺ ἔχει ἐκφράσει ἐκεῖνο τὸ πρόσωπο προφέροντας : «δικαίης αγοράς...» καὶ τὴν αὐτοπεποίθηση ποὺ ξέρανε καὶ θυμός καὶ περηφάνεια μαζὶ ποὺ πῆρε τὸ διδύμος πρόσωπο ἐκεῖ ποὺ ἔβγαλε τὴ λέξη : τὸ τραγί καὶ μάλιστα μὲ τὴν προσθήκη : «αὐτὸς εἶναι τὸ κανονικό». Καὶ τὸ διδύμος ἔγινε καὶ μὲ ἄλλες λέξεις σὰν τὸ σχολεῖον, τὸ σκολεὶο δικτύο. — Οἱ ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Χατζηδάκη, ξέρει πολὺ καλύ, πώς αὐτὴ ἡ εἰλικρινὴ ἀγάπη γιὰ τὴ μητρικὴ γλῶσσα ποὺ τόσο φυσικὰ καὶ δραϊα ἔχει φανερώσει ἐκεῖνος, δὲν εἴναι καθόλου μοναδικὸ παράδειγμα, πώς τὸ καθαρευοντιάνικο σκολεὶο μὲ δλοντούς τοὺς δάσκαλους δὲν μπορεῖ νὰ τὰ βάλλῃ μὲ τὸ λαὸ ποὺ ἔχει ἔξυπνάδα ζωὴ καὶ δύναμη καὶ πρῶτα πρῶτα μναλὸ ἀγούνητο.

Νὰ ποῦμε δύμως (ἅς μὴν εἶναι καὶ ἀλήθεια) πώς αὐτὸς τὸ αἰσθήμα ποὺ σὲ πολλοὺς γραμματισμένους—καλύτερα στοὺς περισσότερους—ἔχει ἀκόμα πέραση, νὰ ποῦμε πώς εἶναι γενικὸ σ' δλο τὸν Ἑλληνισμό, αὐτὸς δὲ σημαίνει βέβαια πώς

(¹) Ἐδῶ δὲ μιλάμε ἐναντίο στὴ γλῶσσα τῆς λειτουργίας. Ἡ γλῶσσα ἐκείνη δπως καὶ ἡ λατινικὴ τῆς δυτικῆς ἑκκλησίας δὲν ἔχει σκεδόν καμιαὶ ἐπιδραση στὴ ζωντανὴ γλῶσσα, ἥ καλήτερα : ἀναγνωρίζομε πάντα τὸ δικαιώμα τῆς ἑκκλησίας νὰ μείνῃ συντηρητικὴ δπως σὲ δλα, ἔτσι καὶ στὴ γλῶσσα, μόνον στὶς ἐπαρέσ της μὲ τὸ λαὸ νὰ βγαίνῃ ἀπὸ τὴ συντηρητικότητα καὶ τὶς προσευχές του νὰ τὶς μαθαίνῃ δικαϊμένη στὴ γλῶσσα του, νὰ φροντίζῃ γιὰ ίερὰ κηρύγματα στὴν διδύμη στὴ γλῶσσα καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπίσημην ἀνάγνωση τοῦ Εὐαγγέλιου μέσα στὴ λειτουργία νὰ τὸ ξαναδιαβάζουνε ξεχωριστά, καὶ στὶς σημειώσεις γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων. Ἔτσι κάνουνε σ' δλο τὸ κριστιανικὸ κόδιο.

αὐτὸν ἀγαπᾶνε εἶνε καὶ καλός δὲν εἶναι σωστὸς οὕτε τὸ ἄλλο συμπέρασμα: ἀφοῦ οἱ λέξεις τῆς ζωντανῆς δὲν μᾶς ἀρέσουντες δὲν μπορεῖ νὰ μποῦντε στὴ γραφομένη. Τὸ γοῦστο ἀλλάζει σὲ τέτοιο ζήτημα σὲ λίγο καιδό: ἐμεῖς οἱ Οὐγκαρέζοι τὸ ξέρομε καλύτερα παρὰ ἄλλοι, ἀπὸ τὴ φιλολογικὴ γλῶσσα μας. Μεγάλη προσοχὴ λοιπὸν μπροστά σ' αὐτὸν τὸ «αἰσθηματικὸ» ἐπιχείρημα στὸ γλωσσικὸ ζήτημα.

4) α) Ἐχει δῆμος—κατὰ τὸ συγγραφέα—ἡ καθημερένουσα μεγάλη σημαντικότητα γιατὶ ἐκαθαρίστηκε ἀπὸ τὶς ξένες λέξεις, (δὲ θέλει ὁ κ. Χατζηδάκης νὰ φωτίζῃ τοὺς ἀναγνώστες πὼς ὑπάρχουντες στὸν κόσμο καὶ δανεικές, γιὰ κάθε γλῶσσα ἀπαραίτητες λέξεις). Γιὰ νὰ πῶ ἀμέσως τὴν ἀλήθευτα, ἔγω πολὺ λίγη ἐμπιστοσύνη ἔχω σ' αὐτὰ ποὺ λέει ὁ κ. Χατζηδάκης μιλόντας γιὰ «ξένες» λέξεις ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ πρωτοεἰδα κάτι παραδέσνο πρᾶμα. Στὴν «Ἀπάντησί» του δηλαδὴ στὸν Κρούμπαχερ (σελ. 414) γράφει τ' ἀκόλουθα: «..., κάθισμα (ἀντὶ καρέγλα), δωμάτια μετ' ἐπίπλων (ἀντὶ κάμερες μὲ μόμπιλα), βλάξ εἰσαι βλάξ καη μένε, ἃς τὸν βλάκα, ἔχει ἐλαττώματα φρικτά, εἶνε σπάταλος φοβερός, μωρὲ τόλμη, λωποδύτης, ἡ παραλία, ἔκαμέ μου μια σύσταση, δὲν θὰ σου τὸν συστήσω κτλ. κτλ.... πᾶσαι αἴται αἱ λέξεις καὶ οἱ ίποι (γιὰ τοὺς τύπους εἴπαμε πιὰ τὴ γνώμη τοῦ ίδιου στὰ 1883) καὶ ἄλλοι πάμπολοι εἰσῆλθον ἥδη εἰς τὴν καθημερινὴν χοήσιν (ἐννοεῖται πώς πρόσκειται γιὰ καθημερινὴ χρήση ὅχι γιὰ γενικὴ μόνον γιὰ μερική) ἀνευ τῆς βοηθείας ἀρχῆς τινος ἢ ἐπιστήμης». Αὐτὰ μὲ τὰ παραδείγματα μαζὶ καὶ μὲ τὶς σημειωμένες προφυλάξεις εἶναι ὀπωσδήποτε πραγματικότητες. Αὐτὸν ἥτανε γιὰ τοὺς «Ἐλληνες». Ἐγραψε δῆμος ὁ κ. Χατζηδάκης καὶ γιὰ τοὺς ξένους δυὸς ἄλλα βιβλία (ὅχι καὶ τόσο χοντρὰ σὸν τὸ Ἑλληνικό: τὸν γερμανικὸ τὸ ἄλλο γαλλικό). Καὶ τώρα νὰ δῆτε τί λέει στοὺς ξένους ποὺ δὲν ξέρουντες τὴν κατάσταση. (¹) «Ετσι θὰ μποροῦσα νὰ σᾶς ἀραδιάζω ἕδω λέξεις ἀμέτρητες ποὺ ἀπὸ γενικὴ χρήση καταντήσανε ὑστερεῖται ἔντελῶς ἀχρηστες (διλ. δὲν τὶς μεταχειρίζονται τώρα καθόλου) καὶ στὴ θέση τοὺς μπῆκαν ἄλλες δανεισμένες ἀπὸ τὴ γραφομένη γλῶσσα ποὺ νικώντας τὶς πρῶτες εἶναι σήμερα σὲ κοινὴ χοήση. Καὶ σημειώσαμε μαζὰ πώς δὲν πρόσκειται γιὰ λέξεις τοῦ κράτους, τῆς ἐπιστήμης κτλ., μὰ μπλὰ γιὰ λέξεις τῆς καθημερινῆς χρήσης πρ. καὶ μαρτι—δωμάτιον, καρέκλα—κάθισμα, μπονσταλᾶ—βλάκα, σόμπα—θερμάστρα κτλ. Ο ἀναγνώστης, ποὺ μὲ μένα μαζὶ, κάθε μέρα μεταχειρίζεται τὶς λέξεις καὶ μαρτι, καρέκλα, σόμπα κτλ. Θὰ ξέρῃ χωρὶς νὰ τοῦ τὸ πῶ τὶ ἔγινε ἕδω.

b) Καὶ τώρα νὶ δοῦμε τί λέει γιὰ τὶς ξένες λέξεις σὲ τοῦτο τὸ βιβλίο. Σελ. 30 διαβάζομε τὸν κανόνα: «Εἶναι δὲ ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι πάντοτε ὅσῳ μεγαλύτεραν, βαθυτέραν συνείδησιν ἔαυτοῦ ἔχει ἡ ἀναλαμβάνει τὸ «Ἐλληνικὸν» Ἐθνος, τοσούτῳ μᾶλλον φεύγει ἡ ἀποβάλλει τὰς ξένιας λέξεις. Τοῦτο παρετήρησε καὶ ὁ Γερμανὸς ἴστορικός H. Gelzer... Καὶ δεύτερον ὅτι ὅσῳ μᾶλλον φαίνεται ὅτι καταπίπτει, λησμονεῖ ἔαυτό, τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἴστοριάν ἀετοῦ, φυτοζωεῖ, τοτύσφ πολυαριθμότεροι εἰσελαύνουσιν εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν αἱ ξέναι λέξεις.» Κανόνες σὸν ἐκεῖνος εὔκολα βρίσκουνται ἔξαιρεση. Σήμερα—ξέαφρα—ὅπου τὸ δρεβούντες, μπλέ—σιελ, μερσὶ τὰ ὄντα τοὺς τόσο πολὺ μπήκαντε στὴ καθημερινὴ χρήση τῶν πολιτῶν, πάλε πολὺ ἀδικα τὰ λέγαμε πώς δὲν Ἐλληνισμὸς σήμερα δὲν ἔχει—μάλιστα βαθὺ—ἔθνικὸ αἰσθημα. Αὐτὴ τὴν ξέαίρεση δῆμος δὲν ἀναφέρει τὸ βιβλίο μας—ἐνῶ κενεῖς τὶς ξένες λέξεις (καὶ ἄλλους ξενισμοὺς) σὸν νὰ τὶς ἔπαιροντες στὸ λαμπό της ἀκριβῆς ἡ καθημερένουσα μ' αὐτὸν πώς τὰ ἀληθινὰ

(¹) G. N. Hatzidakis: La question de la langue écrite néogrecque 1907 σ. 33-34;
•Ainsi pourrais-je énumérer une énorme quantité de mots, qui d'un usage général tombèrent ensuite en désuétude complète, remplacés par d'autres, empruntés à la langue écrite, et qui l'ayant emporté sur les premiers, sont aujourd'hui en usage commun. Et notons bien qu'il ne s'agit pas de mots de l'État, de science etc mais tout simplement de la vie journalière».

ζωντανὰ στοιχεῖα τῆς γλώσσας δὲν τάφινε νὰ βγαίνουν ἐπισήμως στὸ φῶς.— Τοῦτο τὸ εἴπανε ἄλλοι πρωτύτερο ἀπὸ μένα.

ε) Ὁ κ. Χατζηδάκης στὸ ὑπόστημα τοῦ ἔτος 1919 γράφει (σ. 31) : «...δεστις παραβάλῃ τὰ ἀπομνημονεύματα Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἔτος ἀπορθήτων πρὸς τὸν σημερινὸν ἡμῶν λόγον καὶ αὐτὸν τὸν ἀνεπίσημον προφορικόν, μανθάνει ὅτι τότε μέν, ὅτε οὐδὲ τὸ δόνοιμα τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἔγινωσκετο, ἡ γλώσσα ἡμῶν ἦτο ἀνάπλεως Τουρκικῶν καὶ ἄλλων βαρβιτοκῶν λέξεων, ὥστε ἡ τότε λαλουμένη φαίνεται ἡμῖν σήμερον ἀδιανόητος. Ἐν δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς χορόνοις ὅτε ἐλάβομεν ἑαυτῶν ὡς Ἑλλήνων, ἔξεβλήθησαν αὖται ἐκ τῆς κοινῆς χορήσεως σχεδὸν εἰπεῖν ἀφ' ἑαυτῶν, διὸ καὶ ὁ παντάπασιν ἀπαίδευτος δὲν διμιλεῖ τῷρα δύως ἐκεῖνος τοις ἔγραφεν». Ὁποιος ξέρει, πῶς δὲ Μαυροκορδάτος ἦταν «οὐδὲν μέγας δραγμάτων» τοῦ σοιλτάνου καὶ μάλιστα 35 χορόνια, δὲ θὰ τοῦ φαινότανε παράξενο, νὰ ἡβρε πραγματικῶς πολλὲς τούρκικες λέξεις στὴ γλώσσα του. Νὰ δοῦμε τῷρα τί εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ὁ κ. Χατζηδάκης μᾶς βοηθᾷ πολύ. Μαζὶ μὲ τὰ διαλεκτικὰ δείγματα στὸ τέλος τοῦ βιβλίου βάλλει κι ἔνα «ἀπόσπασμα» ἀπὸ τὰ ἔχοντα ἐκείνου ποὺ κατηγορεῖται. Σ' αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα οἱ ξένες λέξεις ποὺ σήμερα δὲν γνωρίζουνται εἶναι : (Στὸ ἀπόσπασμα περιγράφεται μιὰ σκηνὴ ἐντελῶς τουρκική : πρόκειται γιὰ τούρκους καὶ πράματα τουρκικά) τὸ καλεμί, τὸ σελεμὶ (καὶ τὰ δυὸ ἀμετάφραστα τουρκικὰ χαιρετίσματα) τὴν τζέργαν, πλὴ οὐσίον τοῦ διτζακίου (καὶ τὰ δυὸ μεταφράζονται κάπως μὲ τὴ λέξη τέντα, μὰ δὲ Μαυροκ. ἔκανε καλὰ νὰ ἀφίνῃ τὶς τουρκικὲς δνομασίες γιὰ πράματα κατ' ἔξιχήν τουρκικά). Ἐπῆρεν ἀπέστι (τὸ τουρκικὸν ὑρησκευτικὸν νύψιμο. Δὲν μεταφράζεται), ἐκ ίλιδισε να-μάζι (καθιερωμένη ἐκτροπή γιὰ τὴν προστενή). Δὲν μεταφράζεται), μονσαβερέ (τουρκικὸν συμβούλιο. Καὶ μοῦ φαίνεται, πῶς καθὼς γράφομε σ' οὐράνιε, σκούπτσινα καὶ καπλ. ἔτσι πρόπει νὰ γράφουμε καὶ μουσαβερέ, μιντέρι (κάπως μεταφράζεται μὲ «σοφάρι»). Καὶ τὰ ἄλλα «ξένα στοιχεῖα» στὸ ἀπόσπασμα ἐκεῖνο εἶναι ἡ δόνυματα ἥτις τουρκικὰ ἐπαγγέλματα σὰν τὰ πρῶτα στοιχεῖα καὶ τοῦτα ἀμετάφραστα.— Τὰ ἄλλα στὸ ἀπόσπασμα εἶναι : «ἔβγαλεν ὁ ἐπίτροπος. Ἐφέραν τριπέζι, ἐκάθισεν ὁ ἐπίτροπος... καθίσαντες μόνοι, ἐσυνωμύλισαν πάλιν ἵκανως. Είτα ἀπῆλθεν ὁ χάντης εἰς τὴν προητοίμασμένην τζέργαν... καὶ ἐτεροι τινές». Καὶ μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα ἐτοῦτο γράφει δὲ συγγρ. «Εἰκόνα τινὰ τῆς λιλουμένης γλώσσης ἡμῶν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα δύναται νὰ λάβῃ δὲν ἀναγνώστης ἐκ τοῦ ἀκολούθου ἀποσπάσματος ληφθέντος ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων Ἀλεξάνδρ. Μ. (ἔτ. 1682).» Ἀπ' αὐτὰ πὸν εἴδαμε φαίνεται πῶς δὲ συγγρ. κάτι ὑποστηρίζει ποὺ δὲν ἀποδείχνεται. Οἱ ξένες λέξεις στὸ ἀπόσπασμά του δὲν ἴστανε μέσα στὴ γλώσσα μόνον προσωρινῶς, λέξεις ποὺ πάντα καὶ παντοῦ στὴν ἵδιαν περίσταση μένουντες ἀμετάφραστες σὲ ὅτι γλώσσα καὶ νὰ εἶναι. Στὰ ἄλλα τὸ ἀπόσπασμα, καθὼς ὅλοι μις τὸ βλέπομε δὲν εἶναι ὅτι τότε λιλουμένη δύως μᾶς τὸ λέει δὲ συγγρ. μὰ εἶναι ἔνα μῆγμα ἀπὸ ἀρχαία καὶ νέα στοιχεῖα, μὲν γλώσσα λιοπὸν οὕτε κρύα οὕτε ζεστὴ ἀκριβῶς σὰν καὶ τὴ σημειερινὴ γραφομένη γλώσσα στὴν Ἑλλάδα. Καθὼς ξέρω, τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Μαυροκορ. δὲν εἴδανε ἀκόμα τὸ τυπογραφεῖο, καὶ ἔτσι δὲν μποροῦσα νὰ τὰ κοιτάξω νὰ δῶ καὶ ἄλλα μέρη τοῦ ἔργου⁽¹⁾. Στὰ ἄλλα ἔργα του ὅμως δὲ Μαυροκορδ. μεταχειρίζεται ἥτις γλώσσα τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας ἥτις ἔνα μῆγμα σὰν ἐκεῖνο πὸν εἴδαμε ἀπάνου, πάντα ὅμως χωρὶς τὸ παραμικρὸν ἵχνος ἀπὸ ξένη ἐπίδραση πὸν ἥθελε δὲ συγγρ. νὰ είχε. Ἀς φίξῃ δὲ ἀναγνώστης μιὰ ματιὰ στὴν ἐκδοσία του Λιβαδᾶ, Ἀλ. Μαυρ. Ἐπιστολαὶ Ρ'. Τεργέστη 1879, καὶ χωρὶς ἄλλο νὰ διαβάσῃ ὅλα πὸν βρίσκονται στὸ κεφάλαιο «Ἐπιστολαὶ ἀνέκδοτοι Θ'. χυδαϊστὶ» ἐκεῖ θὰ βρῇ πολλὰ ζωντανὰ στοιχεῖα καὶ θὰ δῇ πόσο καὶ θαρρητὸς πραγματικῶς

(1) Θὰ ἀποδείχνεται βέβαια τὸ ἔτος, γιατὶ δὲ συγγρ. βέβαια θὰ ἐφρόντιζε νὰ βρῇ τὸ καλύτερο παράδειγμα γιὰ τὸ σκοπό του.

ἀκόμα καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴν ἡ ἀθάνατη Ἑλληνικὴ ζωντανὴ γλῶσσα. Ὁ συγγρ. ἥμερε φαίνεται νὰ κρύψῃ μπροστά μᾶς κάποιο δραῖο πρᾶμα χωρὶς ὅμως νὰ τὸ πετύχῃ. — Κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδο τοῦ συγγρ. γιὰ τὸ χρακτηρισμὸν τῆς γλῶσσας τοῦ Εὐαγγέλιου τὸ πιὸ κατάλληλο «ἀπόσπασμα» θὰ ήτανε ἡ «Βίβλος γενέσεως τοῦ Ἰησοῦ...» μὲ τὰ χίλια δυὸς ἔνα δύναματα.

5) Τὸ ἐπιχείρημα πώς ἡ καθαρεύουσα στὴν ἑίσημην ζωὴν (σ. 122—123) κυριαρχεῖ, δὲν σημαίνει πολύ. Μπροστά στὴ γλῶσσα τῆς ζωῆς καὶ τῆς φιλολογίας ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι ἀδύνατα, ὅπως ἔμενες οἱ Οὐγκαρέζοι καὶ αὐτὸ τὸ εἰδάμε στὴ δική μας ἰστορία κατὰ τὸ περασμένον αἰώνα.

Σ' ὅλο τὸ βιβλίο ἔχει μεγάλη περιποίηση καθαρεύειν σαστὸν ἑίσημην ζωὴν (σ. 124—125) τῆς «δημοτικῆς» γλῶσσας) σελ. 59—60 ἀναφέρει ἔνα σωρὸ ἔξωτεροικὸν λόγον, σὰν νὰ ἥτανε αὐτὰ ἡ κύρια ἀφορμὴ πώς ἡ γλῶσσα ἀλλαξεῖ κι ἔγινε «χυδαία» (!) καὶ ὑστεραὶ ὅταν διαβάζωμε μιὰ μιὰ τὶς μεταβολὲς βλέπομε πώς σχεδὸν ὅλες τους (σ. 61—67) ἔρχονται ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη, φυσικὸ πρᾶμα σε κάθε γλῶσσα. Τὸ λέει καὶ ὁ Ἰδιος, μὰ δὲν τὸ τονίζει, τονίζει ὅμως τὸ πρῶτο ποὺ δὲν εἶναι σπουδαῖο. Ἐνώ γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ κοινὸ ποὺ εἶναι μαθημένο ἀπὸ τοὺς δάσκαλους νὰ κατάγῃ κάθε γλωσσικὴ μεταβολὴ στὸ φημισμένο τουρκικὸ ζυγὸ πρέπει νὰ τονίζεται ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια πώς ἡ μεγαλήτερη καὶ φιλικὴ μεταβολὴ, ποὺ ἔγινε δηλαδὴ ἡ ἀρχαία νέα γλῶσσα — εἶναι ἡ συνέπεια νόμων ποὺ κυβερνοῦν τὴ φυσικὴ ἔξελιξη τῆς κάθε γλῶσσας. 2) Γιὰ λεπτομέρειες σημειώνομε πώς στὴ σύνταξη μερικὲς μεταβολὲς (σ. 68—69) ἀπὸ ἔρθραικὴ ἐπίδραση ἔξηγει ἐνῶ ἔξηγοῦνται καὶ ἀπὸ μιὰ φυσικὴ τάση σὲ ξάστερο λόγο. 3) Ἀλλού (σ. 69) ἀπλὰ ἀναλογικὰ συντακτικὰ φαινόμενα κλίνει νὰ τὰ ἔξηγῃ καὶ αὐτὰ ἀπὸ ξένη ἐπίδραση. — «Ἐτσι ὁ Ἑλληνας ἀναγνώστης δὲ θὰ ἀφήσῃ τίποτε ἀπὸ τὶς πρόληψές του ποὺ εἴχε καὶ πρωτὸν νὰ διαβάσῃ τὸ βιβλίο ἐνὸς φημισμένου καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστήμιου. 4) Ἀφήνω σὲ ἄλλονα νὰ καταλάβῃ πώς συμφωνῶνται οἱ δύο φράσεις στὸ Ἰδιο βιβλίο : σ. 120 : «τότε (τὸν 18 αἰῶνα) διάλεκτοι μόνον οὐχὶ δὲ μία κοινὴ λαλουμένη ὑπῆρχεν...» καὶ (σ. 8—9) «καὶ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἡ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λαλουμένη γλῶσσα δὲν ἔγραφετο δοπού εἰλαλεῖτο, ἔξηκολούθει δ' ὅμως ἀδιαλείπτως νὰ ζῇ, ἦτοι νὰ λαλῆται ὑπὸ τῶν πολλῶν, νὰ διατελῇ πάντοτε μέχρι σήμερον οὖσα ἐνιαία καὶ ἀδιαίρετος, ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας λαλουμένη καὶ νοούμενη...». 5) Στὰ ἴδιωματα θὰ ἔκαμε καλὰ νὰ ἔδειχνε πόσο στενὰ συνδέονται τὰ περισσότερα γιὰ νάβλεπε δ' ἀναγνώστης τὴν ἀλήθεια : τὴν ἐνότητα τῆς γλῶσσας του. 6.) Σ. 131 παραβάλλει τὴν παραγωγικὴν δύναμην τῆς ἀρχαίας καὶ νέας γλῶσσας. Ἐλπίζω πώς τὰ παραδείγματά του ποὺ εἶναι ἐπίτηδες παρομένα δὲ θὰ γελάσουνε τὸν ἀναγνώστη στὴ ζημία τῆς σημερινῆς λαλουμένης. 7.) «Ο κ. Χατζηδάκης ἀπαγορεύει στοὺς δημοτικιστὲς (σ. 129—130) νὰ μεταχειρίζονται τὶς ἀρχαίες δανεισμένες λέξεις κατὰ τὴ νέα γραμματικὴ ἐνῶ ὁ Ἰδιος ἐδίδαξε : «μεταξὺ τῆς εἰσαγωγῆς λέξεων καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τύπων ξένων ἡ ἀρχαίων ὑπάρχει ὑπερβαλλόντως μεγάλη διαφορά».

Γιὰ τὴν δρυθογραφία του εἴπανε πειά ἄλλοι τὴν δρῦθην ἴδεα.

Μὲ μιὰ λέξη τὰ πολλὰ ἐπιστημονικὰ προτερήματα τοῦ βιβλίου χάνονται χάρη στὸ κομματικὸ πνέμα ποὺ καμμιὰ δουλειὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχῃ σ' ἔνα ἐπιστημονικὸ βιβλίο. Ἐτσι η «Σύντομος ἰστορία» περισσότερο βλάπτει ἢ δρεπεῖ τὸ Ἑλληνικὸ κοινό.

«Ἄν ἡ γραφομένη γλῶσσα, ποὺ προτείνει γιὰ καλή, αὐτὴ εἶναι ποὺ σὲ τοῦτο τὸ βιβλίο διαβάζομε, πράττει 2 σελίδες νὰ περάσῃ κανεὶς νὰ ἔχῃ γιὰ πάντα τὴν ἀκόλυτη πεποίθηση πώς ἡ σημερινὴ γραφομένη καὶ λαλουμένη Ἑλληνικὴ εἶναι τόσο μακριὰ ἡ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη σὰν ἡ μητέρα μας ἡ Γῆ ἀπὸ τὸν Οὐρανό.

(*) Τὴ λέξη μεταχειρίζομαι ἐγώ.

(**) ΣΗΜ. ΠΡΑΜΜ.—² Η ἀξιόλογη τούτη κριτικὴ μᾶς παραχωρήθηκε ἀπὸ τὴ «Νέα Ζωή».